

Soproni Szemle

| 2021. harmadik szám

| hetvenötödik évfolyam

TARTALOMJEGYZÉK

POLGÁRI EGYESÜLETEK ÉS KÖRÖK

GUSZTIN RUDOLF: A soproni Dalfüzér / Liederkranz: előzmények, intézménysülés, működés (1847–1867)	277
FRICZ-MOLNÁR PÉTER: A selmecbányai szabadkőművesek és szabadgondolkodók valamint a főiskolások kapcsolata az 1910-es években	292
SCHÖBERL MIKLÓS: A Soproni Katolikus Kör története, III. fejezet. Az egylet gazdálkodása és anyagi helyzete, bevételek, kiadások, rendkívüli helyzetek, kimutatások	314

GERENCSÉR PÉTER: Borkereskedelem és italmérés a 16–17. századi Kapuváron	333

MÚHELY

CSISZÁR ÁGNES: Soproni utcák rejtett kincsei: Sopronbánfalva. Kutyahegy (1. rész, A–Gy)	361
---	-----

SOPRONI ARCOK

TURBULY ÉVA: A megélt történelem. Perlaki Ferencné Karner Éva 20. százada	377
---	-----

SOPRONI KÖNYVESPOLC

SZŰTS ISTVÁN GERGELY: Suslik Ádám: Forradalmak sodrában II. Visszaélések és atrocitások Sopronban és Sopron vármegye területén a Tanácsköztársaság idején, Sopron 2020.	395
CSEKŐ ERNŐ: Kolb Jenő: „Hit az emberben” Bergen-belseni napló. Szerk.: Thomas Rahe, Fischer Lajos, Göttingen, 2021.	397

KÖZLEMÉNYEK

JÓZAN TIBOR: Beszámoló a Soproni Városszépítő Egyesület 2020. évi tevékenységéről	401
A Soproni Városszépítő Egyesület közleménye	403
Olvasói levél	404

POLGÁRI EGYESÜLETEK ÉS KÖRÖK

Gusztin Rudolf

A soproni Dalfüzér / *Liederkrantz*:
előzmények, intézményesülés,
működés (1847–1867) I. rész

Sopron az első magyarországi, országos dalártalálkozóinak helyet adó város.¹ Habár korábban vitatott volt, hogy ez a többségében ausztriai német egyesületeket és dalosokat megmozgató, zömében német nyelvű rendezvény mennyire számítható valóban az első magyar dalártalálkozóinak, illetve milyen mértékben inspirálhatta a hazai dalárdákat hasonló események szervezésére, mégis, figyelembe véve a rendelkezésre álló forrásokat, kijelenthető, hogy a soproni Dalfüzér/*Liederkrantz*² által összehívott 1863-as országos dalárünnepély a dalármozgalom magyarországi intézményesülésének első lépéseként értékelhető. Ennek elsődleges kiemelése azért is fontos, mert Ábrányi Kornél, a 19. század magyar zenetörténetének és a dalármozgalom történetének krónikásaként lebecsülte az 1863-as soproni országos dalártalálkozó jelentőségét, és a dalárünnepélyek számozását a 1864. évi pécsi dalártalálkozóval kezdte.³ Ábrányi nézetét számos, 19. században született írás, így a dalártörténeti összefoglalók és a sajtó is átvette, és bár a 20. században született tanulmányok egy része finoman kiigazítja Ábrányi kronológiáját, de ezek a szerzők is legfeljebb említés szintjén, egy-egy mondat erejéig térnek ki a soproni eseményekre.⁴

¹ Jelen tanulmány a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem doktori iskolája keretén belül készülő „Zene és politika a neoabszolutizmus korában. A dalármozgalom indulása (1850–1867)” c. disszertáció részét képezi, melynek tervezett megjelenése 2023 januárja. A tanulmány két korábbi, online megjelent írás jelentősen átdolgozott változata. Lásd *Gusztin Rudolf*: A soproni Dalfüzér / *Liederkrantz* fellépései 1859–1867 között, *Magyar Zenetörténet Online*, 2020, <https://doi.org/10.23714/mzo.005>; *Gusztin Rudolf*: A soproni Dalfüzér / *Liederkrantz* működése 1859–1869 között, *Magyar Zenetörténet Online*, 2020, <https://doi.org/10.23714/mzo.006>.

² Az egyesület a magyar és a német nevet egyaránt használta. A dolgozatban a magyar nevet alkalmazom, kivéve akkor, amikor kifejezetten olyan témát tárgyalok, amelyben azt hangsúlyozom, milyen nyelvű volt az adott forrás vagy szöveg.

³ *Ábrányi Kornél*: A magyar zene a 19-ik században. Budapest, 1900; *Ábrányi Kornél*: Az orsz. m. daláregyesület negyedszázados története 1867-től 1892-ig. Budapest, 1892.

⁴ Sztára Sándor *Férfikarok. Az Országos Magyar Dalosszövetség kebelébe tömörült dalárdák* című tanulmányában úgy tesz különbséget a soproni és pécsi találkozó között, hogy a soproni az első dalosünnepély, a pécsi pedig az első országos verseny. (Sztára Sándor: *Férfikarok. Az Országos Magyar Dalosszövetség kebelébe tömörült dalárdák*. In *Magyar muzsika könyve*. Szerk.: Molnár Imre. Budapest, 1936. 148.) Szerző Katalin a *Képes Magyar Zenetörténetben*, valamint Kollár Éva *A magyar kórusművészet a XIX. század második felében* című tanulmánya az országos dalártalálkozók első alkalmaként az 1863-as sopronit nevezi meg. (Szerző Katalin: *Zenei élet a dualizmus korában*. In *Képes Magyar Zenetörténet*. Szerk.: Kárpáti

Mindezt figyelembe véve lényegében Ábrányi említett írása óta nem született olyan összefoglaló dolgozat a dalármozgalomról, amely részletesebben tárgyalná a soproni Dalfűzér/*Liederkrantz* és az 1863-as dalártalálkozó jelentőségét. Ennek rehabilitálása a mai napig váratott magára. Az eltérő értelmezés oka többek között a különböző zenetörténet-írási felfogásban rejlik: míg korábban a kutatás célja a magyar zenetörténet megírása volt, addig a 20. század második felében már Magyarország zenetörténetének megírása került előtérbe, azaz a nemzetiség- és nyelvközpontú megközelítést a régió történelméhez jobban illeszkedő földrajzi-regionális felfogás váltotta fel.⁵

A jelen tanulmány célja, hogy a soproni dalárda történetének zenei szempontú feldolgozása mellett ennek tevékenységét tágabb kontextusban is értékeljem, és láthatóvá tegyem a kórus társadalmi és kulturális beágyazottságát, a régió kórusaival kialakult kapcsolati hálóját, és a dalármozgalom kezdeti éveinek ismeretében megfelelő módon helyezem el az dalárdát az országos mozgalom narratívájában.⁶ Így részletes kronologikus bemutatás helyett a zenetörténeti szempontok mellett egyesülettörténeti és ehhez kapcsolódó társadalomtörténeti, valamint a zene és a politikai reprezentáció tárgykörébe tartozó megközelítésből vizsgálom Magyarország egyik legrégebbi dalosegyesületének működését annak indulásakor.⁷ Igyekszem értékelni az egyesületnek a város zenei- és társadalmi életben betöltött szerepét, ennek súlyát, rákérdezek társadalmi beágyazottságára, tagságának és közönségének társadalmi rétegződésére, elemzem az egyesület céljait és ezek megvalósítását, esetleges módosulását. Dalárdáról lévén szó különösen fontos kérdés a nemzeti célkitűzések elemzése, a város két jelentős nemzetiségi (német, magyar) és felekezeti (katolikus, evangélikus) közösségének részvétele a Dalfűzér/*Liederkrantz* mindennapjaiban, akárcsak a dalegylet és a hatalom viszonyának és kapcsolati hálójának feltérképezése helyi és birodalmi szinten egyaránt.

János. 2011. 185. Kollár tanulmánya (é. n.) kéziratos formában elérhető a BTK Zenetudományi Intézet Magyar Zenetörténeti Osztályán.) Maróti Gyula és Révész László *Öt évszázad a magyar énekkari kultúra történetéből* című könyvében ellentmondásosan jelenik meg az első dalostalálkozó dátuma. A szövegben a pécsi találkozóra hivatkoznak, az illusztráció azonban az 1863-as évet jelöli meg első találkozóként. (Maróti Gyula – Révész László: *Öt évszázad a magyar énekkari kultúra történetéből* (1480–1980). Budapest. 34–35.)

⁵ Tulajdonképpen az előbbi felfogás a nemzethez, az utóbbi az államhoz kötődik. Ugyanez a különbség jelenik meg a német Liedertafel-mozgalom és a francia *orphéon* esetében is. Lásd *Krisztina Lajosi – Andreas Styne* (eds.): *Choral Societies and Nationalism in Europe*. Leiden, 2015, 3.

⁶ Az egyesülettörténet mint diszciplína akkor született meg, amikor az egyesületeket nem önmagukban, hanem szélesebb kontextusban kezdték elemezni és társadalmi jelenségként kezelték. Vö. *Tóth Árpád*: *Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban*. Budapest, 2005, 18.

⁷ *Gusztin Rudolf*: *A soproni Dalfűzér / Liederkrantz működése 1859–1869 között, Magyar Zenetörténet Online*, 2020, <https://doi.org/10.23714/mzo.006>.

Kutatási előzmények, forránhelyzet

A soproni Dalfűzér a dalármozgalom első, kezdeti szakaszában jött létre, és a neoabszolutizmus korában kapta meg egyesületi jogát, így joggal tekinthető az első dalárdák egyikének.⁸ Jelentősége ellenére Johann Polster 1885-ös *Geschichte des Oedenburger Männergesang-Vereines „Liederkrantz” von seiner Gründung im Jahre 1859 bis zu Seiner Jubelfeier im Jahre 1884* című monográfiáján és Csatkai Endre *A soproni daloskultúra múltja* című 1963-as tanulmányán kívül nem született még összefoglaló mű, mely Dalfűzér működését egy több szempontú, alapos vizsgálatnak vetette volna alá.⁹ Forráskutatásaim alapján mindkét említett munka alapvetően megbízható, még ha tartalmazzak is pontatlanságokat vagy tévedéseket. Polster a Dalfűzér titkáraként, későbbi alelnökeként, ill. elnökeként feltehetőleg számtalan forrást felhasználhatott, melyek közül ma már kevés elérhető, ahogyan Csatkai írása is kiterjedt forráskutatásra támaszkodik. Utóbbi szerző művészettörténész, múzeumigazgató, a *Soproni Szemle* egykori főszerkesztője, aki számos, Sopron zenei életével foglalkozó írást publikált, többek között a Dalfűzérrel is.¹⁰ Forrásait Csatkai nem minden esetben nevezi meg pontosan, de feltételezhető, hogy ezek egy része mára szintén elveszett.¹¹

A Dalfűzérrel kapcsolatban végzett forráskutatásaim a szekunder irodalomban idézett és ma még fellelhető dokumentumok mellett számos további anyagot is felszínre hoztak, melyek hitelesítik, felülbírálják vagy kiegészítik az eddigi történeti összefoglalásokat. A korabeli alapszabály, a hangversenyek és egyéb fellépések meghívói és plakátjai, összefoglaló jellegű évkönyvek, inventáriumok és városi jegyzőkönyvek bevonásával egy minden korábbinál pontosabb kép rajzolódott ki, melyet a korabeli (1867-ig) és későbbi hazai és külföldi sajtó (1867 után) szisztematikus, teljeskörű feldolgozása során tovább árnyalt, kiegészített és kontextusba helyezett. Ahogy fentebb említettem, jelentős mennyiségű forrás, mely Polster, majd Csatkai számára még elérhető volt, napjainkban már nem hozzáférhető, vélhetően megsemmisült vagy lappang. Legnagyobb veszteségként az évkönyvek és jegyzőkönyvek hiányát kell megemlítenünk, többek között azt a Polster által is gyakran emlegetett „Protokoll”-t (jegyzőkönyvet), amely egyik értékes

⁸ Anton Ritter 1859. május 23-án megadta a Liederkrantz férdfidalárdának az egyesületi jogot. A sajtóban többször az ország legrégebbi vagy az egyik legrégebbi dalárdaként hivatkoznak rá. Kis Ujság, 1934. június 27., 8.; Magyarország, 1934. június 28., 12.; Függetlenség 1934. július 3., 8.; Soproni Szemle 45 (1991), 277.; Nemzeti Ujság, 1934. július 3., 9. A Dalfűzér utolsó karnagya, Klafsky Henrik szintén a legrégebb dalegyletként hivatkozik rá, lásd Kisalföld, 1984. január 18., 5.

⁹ *Johann Polster: Geschichte Des Oedenburger Männergesang-Vereines „Liederkrantz” Von Seiner Gründung Im Jahre 1859 Bis Zu Seiner Jubelfeier Im Jahre 1884.* Oedenburg, 1885; *Csatkai Endre: A Soproni daloskultúra múltja.* Sopron. In *Országos Centenárius Dalostalálkozó 1863-1963. Műsorfüzet.* H.n. [Sopron], 1963, 3–18.

¹⁰ „Csatkai Endre”. In *Magyar Életrajzi Lexikon* – CD-ROM. Főszerk.: *Kenyeres Ágnes.* Budapest, 2001. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/c-cs-74E9A/csatkai-endre-74F5D/>, letöltés 2020. júl. 28.

¹¹ Csatkai tanulmánya néhány helyen korrigálandó. A dolgozatban egyes, általam tévedésnek ítélt megállapításait jelzem, és ennek fényében interpretálok.

forrásunk lehetne, és így csupán az ő utalásából rekonstruálható valamelyest. A fennmaradt, elérhető források azonban alátámasztják a Polster által írottak pontosságát. Megjegyzendő, hogy a dalárdák történetét összefoglaló munkák az esetek döntő többségében megbízhatóak, mert kutatásaik során a szerzők, akik több esetben az egyesület titkárai közül kerültek ki, többnyire az évkönyvek és jegyzőkönyvek adataira támaszkodnak.¹² A források kritikai összehasonlító értékelése azonban, mint minden esetben, ezúttal sem kerülhető meg, tekintve hogy ezek a források az önreprezentáció céljával készültek és elkerülhetetlen, hogy részrehajlóan fogalmazzanak.¹³

Egy alapítás előzményei: Sopron zenekultúrája a 19. század közepéig

Sopron kultúrája a 16–17. században protestáns alapokon nyugszik, meglehetősen erős az evangélikus egyház, így nem meglepő, hogy a város zenei arculatát sokáig e felekezet zenei élete határozta meg. Bárdos Kornél szerint „a város legértékesebb ének- és zenekarának az evangélikus egyház és gimnázium együttesét kell tartanunk, amely a 17. században Rauch András vezetése alatt európai nivót ért el, de folyamatosan Wohlmuth János [működése: 1686–1724], majd Knogler Dániel [működése: 1720–1772] alatt is értékes zene otthona.”¹⁴

A racionalizmus e folyamatot törte meg, melynek fő áldozata a kórus és a zenekar lett az 1780-as években. Megszűnt az istentiszteleten való közreműködésük, és ezt követően a templomban már csak hivatalos állami ünnepeken szerepelt a városi tanács elrendelése alapján,¹⁵ ami a két korábbi évszázadhoz képest hatalmas visszaesést jelent az evangélikus egyház zenei élete szempontjából.¹⁶ A zenei gyakorlat fellendüléséhez a polgári egyházi zeneegyesületek megalakulására volt szükség.¹⁷ A változás a Württembergből szerződtetett Christian Altdörfer idejében következett be (1. kép). Altdörfer nemcsak

¹² Lásd ezzel kapcsolatban *Gusztin Rudolf*: A dalármozgalom századfordulós forrásainak értékelése, Magyar Zenetörténet Online, 2020, <https://doi.org/10.23714/mzo.001>.

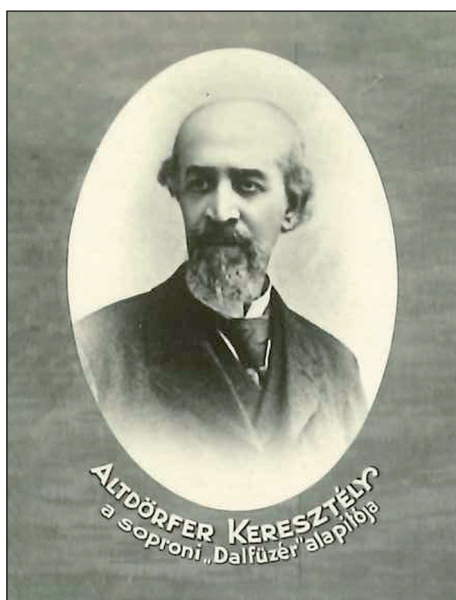
¹³ Ahogy Tóth Árpád megfogalmazza: „Az egyesületek iránt megnyilvánuló történeti érdeklődés legkorábbi bizonyítékai azok a kiadványok, amelyeket maguk az egyes szervezetek adtak ki, és amelyekben a szerzők (jobbára az adott egyesület jegyzői vagy titkárai) rendszerint jubileumi alkalomból rekonstruálták szervezetük fontosnak tekintett történéseit. E munkák sok esetben a mai kutatás számára is nélkülözhetetlen források, mivel számos olyan adatot közölnek, mely más módon nem maradt az utókorra (például mert időközben megsemmisült az egyleti irattár). Az e műfajhoz tartozó kötetek mindazonáltal ritkán készültek a mély, tudományos feldolgozás igényével, emellett jellemző rájuk az elfogult, egyoldalú, apologetikus szemlélet.” *Tóth Á.*: Önszervező polgárok i. m. 17–18. Továbbá *Gusztin R.*: A dalármozgalom századfordulós forrásai, 6.

¹⁴ *Bárdos Kornél*: Sopron zenéje a 16–18. században. Budapest, 1984. 10.

¹⁵ *Bárdos K.*: Sopron i. m. 178.

¹⁶ Pontosabban a 18. század végén került „a zenéjéről híres soproni gyülekezet és gimnázium [...] a muzsika terén a mélypontra”, és ez az állapot több évtizedig, egészen az 1820-as évek végéig tartott. *Bárdos K.*: Sopron i. m. 200.

¹⁷ Példa erre: „A 18. század első felében még elmaradhatatlan kísérője volt a beiktatási ünnepeknek a hangszeres zene és a kórus közreműködése. 1821. okt. 2-án nem futotta másra, mint egyszerű zoltáréneklésre...” *Bárdos K.*: Sopron i. m. 201.

1. kép. Christian Altdörfer, a Soproni Dalfűzér megalapítója. A kép „A Soproni Dalfűzér Férfidalegyesület fennállása 75. évében” feliratú tabló részlete. Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, X.56.

a templomi zenélés színvonalának emelésére koncentrált, hanem világi szereplésekre is rendelkezésre bocsátotta a templomi kórust és zenekart, fontosnak érezve a város polgári zenei intézményeinek megalapozását is. Ez a fajta szemlélet beleilleszkedik abba a századra jellemző irányváltásba, miszerint az egyházi zenészek már nem csak a templomi szolgálatra fókuszáltak, hanem egyre inkább aktív részesei voltak a polgári zenei életnek is: világi fellépéseket szerveztek vagy közreműködtek a különféle nyilvános hangversenyeken.¹⁸ Ezzel a polgári amatőrökkel kiegészített együttes fokozatosan az egyesületi létforma felé alakul át.

A lutheránus egyházzenei életben a századforduló idején jelentkező színvonalbeli hanyatlás és polgári átalakulás a város katolikus templomainak viszonylatában is megfigyelhető. A város plébániatemplomában a 17–18. században állandó vokális-hangszeres együttes működött. A 18. század utolsó harmadában a katolikus egyház belső életét szabályozó, a felvilágosult racionalizmus eszmeiségében gyökerező rendelkezések ugyan nem hoztak olyan radikális változást a vokális-hangszeres zenélés területén, mint az evangélikusoknál, jóllehet, komolyan éreztették hatásukat.¹⁹ A 18. században a miséken és vesperásokon minden vásár- és ünnepnap vokális-hangszeres együttes játszott, alkalmanként toronyzenészekkel kiegészítve. Ez a gyakorlat II. József (1780–1790) rendeletei ide-

¹⁸ Ennek az iránynak az előfutára, hogy az egyre gazdagodó repertoár következtében a templomok egyre inkább koncertteremként funkcionálnak.

¹⁹ Bárdos K.: Sopron i.m. 139.

jén és ezt követően is működött a város főplébánia-templomában. Változás id. Kurzweil Ferenc karnagysága idején következik be, aki 1821–1852 között vezette a templom vokális-hangszeres együttesét. Nevéhez kötődik a soproni katolikus zeneélet egyik legkiemelkedőbb időszakára, amely – az evangélikusokhoz hasonlóan – már kilép a templom falain túlra. Kurzweil hatása ugyanis messze túlmutat egyházán az általa kezdeményezett és létrehozott zeneegyesület és az ahhoz tartozó énekiskolának köszönhetően.²⁰ Irányítása alatt a templom zenei együttesét ő is a polgári szervezeti (egyesületi) forma irányába mozdította el és nyilvános szerepléseikkel a polgári zenei nyilvánosság színtereit erősítette a városban.

A templomok mellett a soproni oktatási intézmények is otthont adtak a zenének, ám az ifjúság zenei nevelését illetően a jezsuita rend feloszlata, illetve az evangélikus gimnázium kórusának és zenekarának feloszlata eredményezett törésvonalat a század utolsó harmadában (1773, 1787).

Bár csak 1769-ben épül fel a színházépület, társulatok már 1754-től kezdve játszanak Sopronban, akik a színházi/színpadai zene elterjesztésével tettek hozzá a város zenei műveltségéhez.²¹ Később, az 1841-től működő modern színházban a prózai előadások mellett gyakoriak voltak a zenés-színházi darabok, köztük az operák is.²² A színház igazgatója 1841-től Pokorny Ferenc volt, aki fővárosi színvonalat hozott létre, s miközben ez által jó énekesekkel és muzsikusokkal gazdagította a Zeneegyletet, egyúttal annak erős konkurenciája is lett.²³

A város 18. században még aktív hagyományos zenei intézményei a 19. század elején már veszítettek frissességükből, ami a zeneélet színvonalában is megmutatkozott. A változáshoz az intézmények polgári átalakulására – működésükben a polgárság támogatására és a templomok esetében az egyesületi formák adoptálására –, valamint új intézmények létrehozására volt szükség. A már említett zeneiskola mellett a hangversenyélet megteremtéséhez és fenntartásához járult az 1829. április 1-én megalakult Zeneegyesület (*Musikverein*), melynek céljai között egy énekiskola létesítése is szerepelt.²⁴ Ekképpen az

²⁰ Bárdos K.: Sopron i.m. 157–164.

²¹ Minden társulat foglalkozott zenével, de tudjuk, hogy 1802–3 és 1803–4 között például a Wilhelm-társulat a daljátékot és operát preferálta a dráma és balett rovására. A társulat karnagya Karmasini János volt. Bárdos K.: Sopron i.m. 308. Karmasini már 1790–91-ben és 1803–04-ben Sopronban volt, ahol 1812-ben telepedett le. 1813. március 28-án kapott engedélyt a városi tanácstól, hogy ének- és hegedűiskolát nyisson. A kérvényekben a városi színház zeneigazgatójaként hivatkoznak rá. Feltehetőleg kapcsolatban állt a Szent Mihály-templom kórusával, akár rendszeresen is játszhatott a zenekarban, miként 1829-ben a zeneegyesület együttesében. Bárdos K.: Sopron i.m. 313–314.

²² Csatkai Endre: A Soproni Zeneegyesület százéves történetének vázlata. Sopron, 1929. 14–15.

²³ Csatkai E.: Zeneegyesület százéves története. i.m. 15.

²⁴ Az 1829-es alapszabály első szakasza négy pontban foglalja össze az egyesület céljait. Ezek: a) zenei képzés, b) az énekiskola megszervezése. Ez utóbbi biztosította szervezeten az énektanítást, ami a kóruséneklés előfeltétele volt (4. pont). I.m., 316.

A Zeneiskolában négy évig foglalkoztak a növendékekkel 2 + 2 év bontásban, de csak a tehetségek kaptak meg a második két évet. Csatkai Endre: A soproni zenei művelődés történetének vázlata. Soproni Szemle 23 (1969), 220.

egyesület – más európai egyesületekhez hasonlóan – egy problémára adott válasz volt, kipótolva azt a hiányt, amelyet az oktatási intézmények nem adtak meg.²⁵

Megkerülhetetlen a soproni hangversenyélet is. 1775 decemberében a helyi nemesség kezdeményezésére jött létre az első koncertsorozat, és a következő évtizedekben is rendszereztek voltak a koncertek és nyilvános előadássorozatok a városban (pl. katonazenekarok, színházi társulatok zenés előadásai). A század második felében „muzsikus társaság” (1787, Boross József), és katonazenekar is működött Sopronban. A Pejacevich Károly gróf által 1788-ban felépített kaszinó az intézmény hagyományaihoz híven egyúttal koncertteremként is funkcionált.²⁶ A nyilvános hangversenysorozatok a 18–19. század fordulójára elhaltak – a Pejacevich-házban még egyetlen zártkörű sorozat indult 1802-ben.²⁷ E sorból kiemelkedik az az újszerű és előremutató kezdeményezés 1805-ben, amikor a zenekedvelő nemesség és katonaság alkalmilag egyesületbe tömörült (*Musikversammlung*) és előadta Joseph Haydn *Teremtés* és a *Krisztus hét szava a keresztfán* oratóriumait (1804–1805).

Hasonló súllyal bíró polgári zenei kezdeményezésre csak az 1829-ben, a Kurzweil Ferenc (Franz Kurzweil)²⁸ által létrehozott Zeneegyesület (*Musikverein*) megalapítását követően került sor Sopronban. Nem lehet véletlen, és ez egyben a korszak műkedvelő polgári zeneéletének is jellemzője, hogy az első hangversenyeken Haydn oratóriumait adták elő: 1829. január 30-án a *Négy évszakot*, majd március 25-én a *Teremtést*,²⁹ április

²⁵ Miközben ne feledjük, hogy ehhez hasonlóan a dalárdák általában énekiskolai funkciót is betöltöttek, ahol zenei oktatás folyt, még ha nem is hivatalos, akkreditált keretek között. Az ének mellé hamarosan vonósjáték oktatása is bekerült.

²⁶ Csatkai E.: Zeneegyesület százéves története. i.m. 6 sk; Bárdos K.: Sopron i.m. 350–357.

²⁷ Sas Ágnes: Többszólamú zene a magyar városokban, templomokban és főúri udvarokban. Budapest, 2017. (Műhelytanulmányok a 18. század zenetörténetéhez 1) 80.

²⁸ Id. Kurzweil Ferenc 1792. december 21-én született Sopronban. Pozsonyban szerezte az elemi iskolai tanítói oklevelet. Két évig Szombathelyen tanított, 1810-től pedig a soproni külvárosi elemi iskolában Bittner János segéde volt. Bittnert a Szent Mihály templom orgonistájaként Kurzweil gyakran helyettesítette. Amikor Bittner 1821-ben nyugdíjba ment, Kurzweil megpályázta és elnyerte a kettős állást. 1850 és 1865 között énektanárként működött a Szent Benedek-rendi katolikus gimnáziumban. Pedagógiai munkásságának elismeréseként 1858-ban I. Ferenc József koronával díszített ezüst érdemkeresztet adományozott számára. 1865. február 15-én halt meg. Lásd Thier László: Kurzweil Ferenc templomi karnagy, a Soproni Zeneegyesület alapítója élete (1792–1865). Soproni Szemle 6 (1943), 200–212.

²⁹ A Soproni Múzeum egyik kézírata alapján 1829. március 6-án is előadták a *Teremtést* a soproni kórház javára. Soproni Múzeum, Helytörténeti Gyűjtemény, Helytörténeti kéziratár (a továbbiakban: SOM-K) 80.464.3. Vö. Bárdos K.: Sopron i.m. 316. Vö. Sas Ágnes leírásával: „Az 1829-ben alakult soproni és győri társaságok (*Musik Verein*, illetve *Musik-Dilettanten Verein / Musika Eggyesület*) a hivatásos és műkedvelő zenészek már korábban létrejött közös tevékenységének adtak formát. A soproni egyesület egy vármegyei hivatalnoknál 1821-től tartott házi koncert-sorozatból fejlődött ki, melyen a későbbi zeneigazgató, Franz Kurzweil *regens chori*-orgonista is részt vett. Az egyre intenzívebb munka vetette fel egy oratórium-előadás létrehozásának lehetőségét. Természetesen ők is Haydn műveit vették célba: az *Évszakok* előadásához egyenesen Kismartonból kaptak kottaanyagot, de a dilettánsokból, templomi zenészekből, toronyzenészekből és katonákból álló lelkes gárda két hónap múlva a *Teremtést* is megszólaltatta.” Sas Á.: Többszólamú i.m. 86.

17-én pedig *Krisztus hét szava a keresztfán* szólalt meg (*A Megváltó utolsó hét szava* címmel).³⁰ A 19. század első felében egyre aktívabb soproni koncertéletről a bécsi lapok is beszámoltak, a város híre több híres művészt is vonzott. A Zeneegyesület létrejötte tehát mérőföldkő Sopron zeneéletében mind a zeneoktatás, mind a rendszeres hangversenyélet meghonosítása szempontjából.³¹ A Zeneegylet – a modernkori egyesületekre oly jellemző módon – segítette a társadalmi rétegek közötti fal lebontását is: nem csak a nagy műveltségű előkelők és kezdetleges ízlésű polgárok között képezett hidat,³² hanem lehetőséget adott az előkelők és polgárok találkozására. Igaz, ahogy Tóth Árpád is említi, nehéz visszafejteni, hogy ilyenkor milyen kapcsolódás volt a rétegek között. Mindenesetre egyesülettörténeti szempontból izgalmas az a folyamat, ahogyan a Kurzweil által szervezett egyleti kórus tagjai közé egyre több polgár került be és végül került többségben, így helytálló Csatkainak az a megállapítása, miszerint a polgárság betanult új szerepébe, és ezáltal a soproni zene fenntartójává vált.³³

Sopron virágzó egyesületi életét mutatja, hogy Kurzweil 1844-ben *Musikalische Gesellschaft* néven új társaságot szervezett.³⁴ 1854-ben pedig még egy egyházi (katolikus) zenetársulatot (*Kirchenmusikverein*) is alapított, amely még 1861-ben is fennállt.³⁵ 1855-ben szünetelt az egyesület és az iskola is, de a zenei élet virágzó kontinuitása – köszönhetően a helyi cseh és ausztriai német zenekedvelőknek –, az apai hagyományt folytatva ifj. Kurzweil Ferenc Rach Ferenc városi plébános támogatásával egyházi zeneiskolát nyitott 1856-ban.³⁶ Az 1855-ben szünetelő Zeneegyesület újraindítására 1858-ban került sor Lorenz János pesti zenész szerződtetésével.

Látható, hogy a 17–18. századi zenei hagyományokra támaszkodva az 1850-es évekre Sopron város zenei intézményi struktúrája lényeges átalakuláson ment keresztül. A polgári zenei intézmények, a zeneélet új polgári helyszínei ugyanakkor a város egy-

³⁰ Ez utóbbi („Die Worte des heilands am Kreuze” néven szerepel, és megegyezik a pár sorral feljebb említett „Krisztus 7 utolsó szava”-val) furcsamód számos tanulmányból kimaradt. A szövegekönv megtalálható a Soproni Múzeumban. Soproni Múzeum, Helytörténeti Gyűjtemény, Helytörténeti aprónyomtatvány (a továbbiakban: SOM-A) 73.137.5.

³¹ *Csatkai Endre*: A soproni zenei művelődés történetének vázlata i.m. 219. A rendszeres hangversenyszervezés intézményi háttérét teremtették meg ezáltal. Ebben szintén párhuzam vonható a dalárdákkal.

³² A társadalmi rétegek közötti átjárás mellett kisebb súlyú, és nem is újdonság, de tudjuk, hogy egyesület nyári koncertjein 1829-ben a hivatásos zenészek és műkedvelők váltották egymást. Vö. *Csatkai E.*: Zeneegyesület százéves története. i.m. 9.

³³ *Csatkai Endre*: A soproni zenei művelődés történetének vázlata i.m. 219. Továbbá: „...láttnivaló lett, hogy a tudatos nevelés milyen nagy teljesítményekre képes és a közönség ízlését is mennyire emeli. Olyan időszak volt, amikor a polgárság áldozat vállalására is kész volt (és valóban Sopronban sorra alakultak a cselédkórház, a takarékpénztár, kaszinóegyesület és könyvtár), így 1829. április elsején megalakult a Zeneegyesület, célja zeneiskola létesítése és hangversenyek rendszeresítése.” Uott.

³⁴ Bár Kurzweil azért hozta létre, mert elégedetlen volt a korábbi egyesülettel, de az új egyesületek megalakulásai mégiscsak magának az egyesületi életnek a virágzását jelzik.

³⁵ *Csatkai E.*: Zeneegyesület százéves története. i.m. 20.

³⁶ Uott.

házzeneszeinek vezetésével és zenészeinek részvételével jöttek létre (Kurzweil, Altdörfer stb.), és nem voltak függetlenek azoktól a 18. századi intézményektől (templom, iskola, toronyzenészek, katonazenészek), amelyekre továbbra is támaszkodtak. E társaságok, egyesületek saját és sajátos céljaikat követték. A polgári kezdeményezések önállósodásáról (is) szólnak Sopron zeneéletének elkövetkező évtizedei.

Férfikórusok 1859 előtt

A kóruskultúrát és egyesületi életet tekintve különösen kiemelendő témánk szempontjából az 1840-es években megjelenő, és az 1850-es évek elején is tevékenykedő *Männergesang-Verein*-ok. Több tanulmány is megemlíti, hogy Sopronban Süssman Károly Vilmos, az evangélikus egyház kántora és orgonistája 1844-ben alapított *Liedertafel* néven egy férfikart.³⁷ Megalakulásáról onnan tudunk, hogy Süssmann 1844-ben hirdetményt adott ki szülők számára, amelyben zongora, orgona, és generálbasszus oktatást ajánlott fel, és e hirdetményben megemlíti újonnan alapított dalegyesületét is. A kórus ünnepi hangversenyére 1844. május 16-án került sort az evangélikus líceum dísztermében. A műsor sajnos nem maradt fenn, és azt sem tudjuk, mennyi ideig működött Süssmann dalegylete.³⁸ Fontos előzmény volt mégis, amelyre támaszkodva kevéssel ezután ugyanis újabb alapításra került sor, mely ezúttal a későbbiekben a soproni Dalfűzért is megszervező Christian Altdörfer / Altdörfer Keresztély evangélikus kántor, a soproni evangélikus hitközség orgonistája és karnagya nevéhez és a templomi kórushoz kötődik.³⁹

³⁷ Csatkai másik tanulmányában az alakulás okáról írva valamivel erősebben fogalmaz: „A Zeneegyesület működésével nem volt mindenki elégedett, ezért párhuzamosan alakultak újabbak. 1843-ban Süssman ev. kántor dalostársaságot (Liedertafel) alapít”. Csatkai E.: Zeneegyesület százéves története. i.m. 16. Ezek szerint a Zenelap tudósítása téved, amikor Christian Altdörfert méltatva azt állítja, hogy ő alapította Sopron első dalegyletét. Zenelap 1898. május 15.

Vö. Kormos Gyula: Öt évszázad orgonistái és zeneszerzői a soproni evangélikusoknál, Soproni Szemle 56 (2002), 282.; Köhgyei Mihály: A bajai Daloskör a Sopronban rendezett XX. országos dalosversenyen. Soproni Szemle 47 (1993), 238. Megjegyzés: a „Liedertafel” kifejezést két értelemben is használják: a) mint dalosegyesület, és mint b) dalos mulatság.

³⁸ Csatkai E.: A Soproni daloskultúra múltja i.m. 5. Vö. Csatkai Endre: A soproni zenei művelődés történetének vázlata i.m. 216–225.

³⁹ Bár az alapító személye körül nincs vita, érdemes és érdekes megjegyezni, hogy Boronkai Szabolcs és Hárs József tanulmányában Királyt jelöli meg alapítónak. Boronkai Szabolcs: Arcképek Sopron XIX. sz.-i német nyelvű irodalmi életéből. 5. Király József Pál 1810-1887. Soproni Szemle 51 (1997), 356–359.; Hárs József: Hogyan kapott nevet és emlékkövet a Dalos-hegy? Johann Karl Schuster feljegyzései. VÁRHely. Sopron, 2009, 174. Hárs egyik forrásaként Németh Ildikó *Sopron középfokú és középszintű iskolái a 19. században* című kötetét idézi, lásd Németh Ildikó: Sopron középfokú és középszintű iskolái a 19. században. Sopron, 2005. (Dissertationes Soproniensis 1) 168–169. Megjegyzi továbbá, hogy Csatkai Endre Altdörfert nevezi meg alapítónak. Szintén tévedés, hogy a Kisalföld egyik cikkében Braun Nándort nevezik alapítónak. Lásd Kisalföld 1988. október 3., 4.

Minden más forrás, beleértve a levéltári dokumentumokat is, Altdörfert nevezi meg. Vö. pl. Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (a továbbiakban: MNL GYMSMSL). Soproni Dalfűzér Férfidalegylet iratai 1859–1959. A 75 éves Dalfűzér fontosabb eseményei. X/56.

Altdörfert a kórusokban gazdag Württembergből hívták 1847-ben Sopronba. Az ezt követő pár évet nem könnyű rekonstruálni, ugyanis Csatkai két tanulmányában is ír erről az időszakról, ám ellentmondó adatokat közöl. Altdörfer 1847-es megérkezését követően hamar elkezdte szervezni a templomi énekkart, amellyel világi szereplésekre is vállalkozott. 1847. szeptember 19-én operakórusokat mutatott be (Weber *Euryante*,⁴⁰ Mozart *Varázsfuvola*),⁴¹ sőt a Zeneegyesület hangversenyén is felléptek.⁴² Ezt követően 1848 nyarán újabb kísérletet tett: iparosok és diákok (a városi evangélikus líceumból) és jó családból származó nők összeálltak (vegyeskórus), hogy egyházi kórusokat és komoly világi dalokat énekeljenek,⁴³ ill. arról is van feljegyzés, hogy 1848-ban egy újabb *Männergesangs Verein* alapítására is sor került.⁴⁴ A 20–24 taggal induló férfikar első fellépéseiről hiányosak ugyan az adatok, de úgy tudjuk, 1848. június 4-én Lorenz *Talpra magyarját* énekelték.⁴⁵ Az előbbieik alapján Altdörfer nagy valószínűséggel az evangélikus templom vegyeskórusa mellett egy másik vegyeskart is vezetett, amellyel világi szereplésekre vállalkozott, illetve egy férfidalkör működött még a keze alatt. Míg a férfidalkör különálló léte érthető, némi zavar van a két vegyeskórus körül, ugyanis a templomi kórus egyébként is szerepelt világi eseményeken. Így két feltételezés lehetséges: a) valóban két vegyeskórust vezetett Altdörfer, mert a másodikba nem evangélikusokat is felvehetett, b) a kettő valójában ugyanaz. Primér forrás híján sajnos lehetetlen rekonstruálni, mi lehetett a valóság.

Az 1847-es dátumot több forrás is alátámasztja. Az *Allgemeine Theaterzeitung* 1847. szeptember 29-én megjelent számában tudósít az Oedenburger Männer-Gesangvereinről⁴⁶ A *Hivatalos Statisztikai Közlemények. Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban* c. kiadvány Sopronra vonatkozó 39 egyesülete között megtaláljuk a Dalárdát, melynek alapítási dátumaként 1847 szerepel.⁴⁷ Felsmann János 1865-ben kiadott *Dalárzsebkönyve* szintén helyes adatokat tüntet fel, amikor azt írja, hogy „alapított Altdörfer Keresztély

⁴⁰ Lehetséges, hogy a *Musikverein* 1858. december 23-i koncertjén a *Männerchorral* megjelölt műsorszámában Altdörfer kórusa működött közre (Weber *Euryantéja* is szerepelt a programban), azonban ezt forrásokkal nem tudom alátámasztani. Lásd SOM-A 2012. 65.1.

⁴¹ Nem tudjuk, hogy mely tételek hangozhattak el.

⁴² *Csatkai E.*: A Soproni daloskultúra múltja i.m. 5.

⁴³ Felmerülhet kérdésként, hogy ha már létezett kórus, miért volt szükség újat alapítani? A soproni zenei egyesületek alakulására utalnék mint párhuzamra: volt, amikor lanyhulni kezdett egy-egy szervezet, és emiatt újat alapítottak. Van ebben az egészben egyfajta ciklikusság. Talán ez lehet a magyarázat Altdörfer esetében is.

⁴⁴ Talán ez az a társaság, amelyet Altdörfer Süßmann után alapított, mivel időben nagyon közel állnak egymáshoz.

⁴⁵ *Csatkai E.*: A Soproni daloskultúra múltja i.m. 5. Szinte biztos, hogy Lorenz Jánosról van szó, akit később, 1858-ban Sopronba hívtak a dóm *regens chorijának*.

⁴⁶ *Allgemeine Theaterzeitung* 1847. szeptember 29., 930.

⁴⁷ *Hivatalos Statisztikai Közlemények. Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban.* Szerk.: *Vargha Gyula.* Összeáll.: *Kanitz József.* Budapest, 1880. 458.

által 1847-ben és az 1858-ban átdolgozott alapszabályok 1859-ben hagyták helyben.”⁴⁸ 1872-ben a *Magyar Ujság* hírt ad arról, hogy a soproni „dalkör“ februárban tartja 25 éves fennállása ünnepét.⁴⁹

Kérdéseket vet fel, hogy a *Pesti Hírlap*ban Kőszeghi Károly, a kor híres operaénekeséről mesél, hogy atyja kívánságára papnak készülve Sopronban hallgatott teológiát, ahol már akkor énekelgetett a soproni dalegyletben. Bár nem tudni, hogy pontosan hány éven végezte a teológiát, tudjuk, hogy Kőszeghi Sopron után 1840-ben Bécsbe ment, majd 1844-től a Nemzeti Színház szerződtette, így ez alapján a harmincas évek végén már léteznie kellett egy dalegyletnek. Elképzelhető azonban, hogy a dalegylet a zeneegylet volt, ahogy azt más leírások feltűntetik.⁵⁰ Elgondolkodtató mindenesetre, mert Nagy Alpár egy tanulmányában megemlíti, hogy már Süßmann előtt is léteztek dalegyletek, és bár erre semmilyen forrás nem utalt eddig, nem teljesen kizárható.⁵¹

A vegyeskórus – akármelyikről is legyen szó – 1849-ben szünetelt, de 1850-től újraindult, eleinte 20–40 fővel, ami hamar felment 60 főre.⁵² Főként az evangélikus templomban vagy evangélikus jellegű rendezvényeken szerepeltek, de a kórus templomon kívüli egyéb ünnepségeken is részt vett. Eközben világi műsorral *Männergesangs Verein* néven szerepelt az előbb említett férfidalkör is. (2. kép) Ez a férfikórus 1850. március 10-én a kaszinóban a győri árvízkárosultak javára énekelt (Weber és Marschner egy-egy kórusát),⁵³ továbbá fennmaradt egy plakát, amelyen ugyan csak ceruzás bejegyzés utal az 1850-es évszámra, de amennyiben elfogadjuk ezt a kiegészítést, akkor azt jelenti, hogy még ugyanabban az évben még egyszer felléphetett (*Gesangs-Production*) a férfikar

⁴⁸ *Felsmann János*: Dalárzsebkönyv. 1865. I. évfolyam. Pest, 1865. 56.

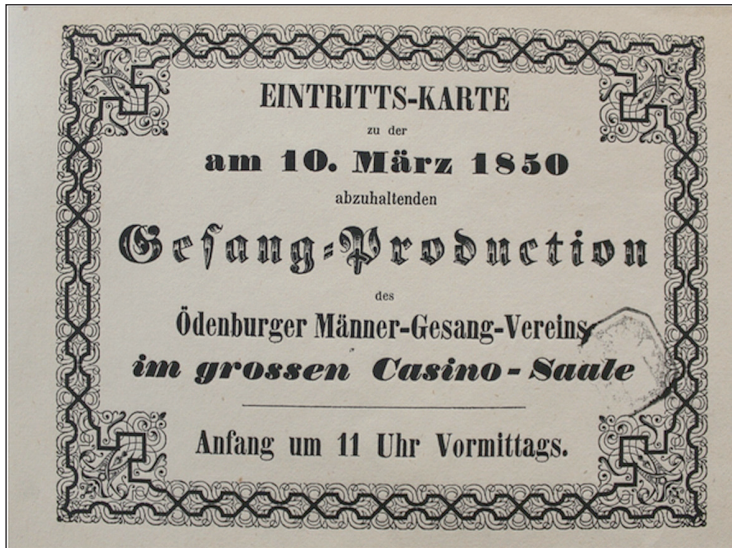
⁴⁹ Fővárosi Lapok 1872. február 29. Igaz, más sajtóanyag pedig 1884-ben tudósít negyedszázados jubileumról. Lásd Fővárosi Lapok 1884. május 31., 839.; Fővárosi Lapok 1884. június 5., 864. és Herkules 1884. június 17., 4. (Vagy éppen az 50 éves évfordulóról 1909-ban: Pesti Napló 1909. június 26., 11.; Pesti Hírlap 1909. június 29., 8.; Az Ujság 1909. június 29., 25.; Magyarország 1909. június 30., 9.) Természetesen a kettő nem mond ellent egymásnak, mind a kettő igaz.

⁵⁰ Kőszeghi Károly. In *Borovszky Samu*: Magyarország vármegyéi és városai. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/vas-varmegye-1C4AE/szinhas-es-zene-vasvarmegyeben-ismertette-vende-erno-atnezte-kaldy-gyula-1D63A/koszeghykaroly-1D65D/>, letöltés 2021. jan. 15. Kőszeghy Károly; Purth. In *Magyar Színházművészeti Lexikon*. Főszerk.: Székely György. <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz13/719.html>, letöltés 2021. jan. 15.; „Kőszeghy (Purth) Károly”. In *Magyar Színművészeti Lexikon*. Szerk.: Schöpflin Aladár. Budapest, 1930. 44.

⁵¹ *Nagy Alpár*: Húszéves a soproni „Liszt Ferenc” pedagógus énekkar. Soproni Szemle 24 (1970), 151.

⁵² Az 1850. évi Alapszabály fennmaradt. Statutes des Oedenburger Männer-Gesang-Vereins. SOM-A. 86.31.1.

⁵³ A Soproni Múzeum őrzi a kaszinóteremben rendezett énekes-fellépéssel (*Gesangs-Produktion*) kapcsolatos dokumentumot, amelyen a „Männer-Gesangs-Vereine in Ödenburg” adott elő. Sajnos a nyomtatott programon dátum nem szerepel, a jobb felső sarokban található „1850?” ceruzás bejegyzés feltehetőleg jóval későbbi. Lásd SOM-A.2012.47.1. Fennmaradt viszont olyan program is, amelyen dátum is szerepel: 1850. március 10. Nem csak a címsorban szerepel nagy betűkkel a „des hiesig Männer-Gesang-Vereines” bejegyzés, de az egész programot is így írják alá: „Der Ödenburger Männergesang-Verein”. Lásd SOM-A.2012.42.1. A hangverseny meghívója szintén fennmarad, lásd SOM-A. 2012.42.2: „Frühlingslied, von K. M. von Weber” és „Jägerchor, aus der Oper: Templer und Jüdin, von H. Marschner.”

2. kép. A Männer-Gesang-Verein 1850. március 10-i hangversenyére szóló meghívó. (Soproni Múzeum, A 2012.42.2.)

a kaszinóban. Forrásaink további produkcióikat is dokumentálják: 1852 őszén közreműködtek a gimnázium egy professzorának ravatalozásánál tartott éneklésben, 1854-ben a kisdédóví javára a líceum dísztermében, valamint 1858-ban a Ditricht-szeminárium felavatásán léptek fel,⁵⁴ de az evangélikus árvaház alapkövetésénél, és temetésekén is énekeltek, sőt jótékonyági koncerteket is tartottak, többek között a soproni óvoda, a teológiai szeminárium és a Gustav Adolf Verein javára.⁵⁵ 1857-ben Ferencz József országjárása alkalmával is énekeltek.⁵⁶ A *Zenészeti Lapok* líceumi dalárdára vonatkozó megjegyzése miatt azonban joggal merülhet fel a kérdés, hogy vajon az 1854-es líceumi jótékonyági koncert nem az ő szereplésük volt-e, és nem pedig a Dalfűzér elődjéé.⁵⁷

Több olyan, zeneegyesületi (*Oedenburger Musikverein*) hangversenyről tudunk, amelynek műsorán férfikórusok is szerepeltek.⁵⁸ A zeneegyesületnek is volt kórusa, így felmerülhet a kérdés, hogy itt a saját kórusuk vagy az Altdörfer vezette *Männergesangverein* lépett-e

⁵⁴ 1858. november 14-én a helyi evangélikus kórus (hiesige evang. Kirchensängerchor) fellépett az evangélikus gimnázium termében (Hörsaale des evang. Obergymnasiums), így elképzelhető, hogy ez volt az a fellépés. A műsort tartalmazza a meghívó. Lásd SOM-A 2012.63.1.

⁵⁵ Mindez már az együttes társadalmi beágyazottságát jelzi.

⁵⁶ A császár 1857. augusztus 8–11-e között járt Sopronban.

⁵⁷ A soproni líceum dalárdájáról, mely „már régóta létezik, de életrealóságának jelét tulajdonképpen csak 1854-ben adá, midőn különféle jótékony célokra szánta működését...” Vö. *Zenészeti Lapok* 1865. április 20., 231.

⁵⁸ 1858. december 23. és 1859. március 25. SOM-A 2012.65.1. és SOM-A 2012.66.1.

fel, ám az utóbbira nincsen semmilyen bizonyíték, ráadásul a műsorok a „Männerstimmen” kifejezést használják, így nem a fellépőket emelik ki, hanem a darab letétjét.

Már Süßmann *Liedertafele* és Alfdörfer Männergesangvereinja is figyelemreméltó, de ahogyan arra korábban utaltam, Nagy Alpár hozzáteszi, hogy már korábban is voltak vállalkozások, kísérletek, bár nem fejtí ki, hogy mikor és milyen dalkörök, a levéltári kutatásaim során pedig nem jutott ilyen dokumentum a birtokomba.⁵⁹ E két férfikórus azért fontos, mert látható, hogy a daloskultúra – és most kifejezetten a dalár-kultúrára gondolok, nem általánosságban a kóruskultúrára – már a Dalfüzér 1859-es megalakulása előtt is jelen volt a városban.⁶⁰ Bár mind a kettőt evangélikus kántor hozta létre, ezek feltehetően világi kórusok voltak, még ha tagjait tekintve nagy is lehetett az átfedés a templomi kórossal. Az összemosódásra jó példa az 1859. június 23-i kirándulásról írott beszámoló, amelyben az *Oedenburger Intelligenz-und Anzeige-Blatt* evangélikus Dalfüzernek titulálja őket.⁶¹

A Dalfüzér / *Liederkrantz* alapítása és szervezeti felépítése

A korábban leírtak alapján egy, már létező soproni világi zenei élet vázolható fel, amelybe beletartozik a zeneegyesületek működése, az aktív hangversenyélet, valamint a zeneiskola és színház, azaz a polgári zenei intézmények megléte. A polgári egyesületi élet a 19. század első felében számos területen honosak Sopronban, így tehát a városi polgárság számára más (nemcsak zenei) polgári egyesületi formák is ismertek ekkor. 1790-ben az evangélikus líceumban létrejött az ország első önképzőköre, a Magyar Társaság, majd 1805-ben ezt követte a Német Társaság,⁶² 1827-ben a Deákkuti Vármegye,⁶³ 1834-ben megalakult a Színházpártoló Egyesület,⁶⁴ 1843-ban a Soproni Kaszinó Egyesület gróf Széchenyi István támogatásával, 1859-ben pedig az ország első Torna- és Tűzoltó Egyesülete.⁶⁵ Ezen kívül voltak olvasókörök, sőt iskolai keretek között önképzőkörök, önszegélyező és testedző

⁵⁹ Nagy A.: Pedagógus énekkar i.m. 151.

⁶⁰ Hasonló a helyzet Pécsen is.

⁶¹ „A tegnapi ünnepnap egyszerre két ritka és szívesen látott gyönyörűséget kínált azoknak a kirándulóknak, akik a Fertő partján kerestek felüdülést. Először is szép nyári napot — biztos, hogy ritkaság ebben az évben és másodsor: nagyon örültek a Bozt és Balfot felkeresők annak, hogy találkoztak az evangélikus Dalfüzér tagjaival. Ezek odáig végigénekeltek az erdő s mezőt vidám és komoly dalaikkal, mert mindkét fürdőhelyet kirándulásuk céljául tűzték ki.” *Oedenburger Intelligenz-und Anzeige-Blatt* 1859. június 24.. In *Hárs József: Soproni olvasókönyv II. Ödenburger Lesebuch II. Válogatás a soproni németnyelvű sajtóból. Auswahl aus der deutschsprachigen Presse Ödenburgs.* Sopron, 2005. 20. Megjegyzés: A Hölgyfutár 1859. november 8-én megjelent száma pedig evangélikus dalárdaként hivatkozik rájuk.

⁶² *Németh I.*: Sopron középfokú és középszintű iskolái i.m. 82.

⁶³ *Németh I.*: Sopron középfokú és középszintű iskolái i.m. 85.

⁶⁴ [⁶⁵ *Szála Erzsébet*, A soproni iparfejlődés kultúrtörténeti hatásai a 19. század második felében. In *A természettudományok, a technika és az orvoslás a millenniumtól a millicentáriumig \(az 1996. évi ankét anyaga\). Tanulmányok a természettudományok, a technika és az orvoslás történetéből.* Szerk.: Vámos Éva – Vámosné Vigyázó Lilly. Budapest, 1997. \(Studies into the History of Science, Technology and Medicine\) 57.](https://sopronanno.hu/kiadvany/a-dualizmus-kori-sopron-gazdasagi-elete-a-vagyonos-polgarsag-csaladtortenetek-tukreben, letoltés 2020. júl. 29.</p></div><div data-bbox=)

egyletek is.⁶⁶ Ebbe a sorba kapcsolódik az egyesületi formában fellépő férfikar első világi előadásával a Süßmann által 1844-ben alapított *Liedertafel*, a már említett 1844. május 16-i ünnepi hangversenyével az evangélikus líceum dísztermében.⁶⁷

A dalegyletek alapításakor, mint számos városban (pl. Pécs, Brassó) kezdetben az egyház (katolikus, református, evangélikus) keretében működő zenei együttesre és azok tagjaira támaszkodott, kezdeményezői pedig többnyire a templomi karnagyok voltak (pl. Thill Nándor Pest-Budán, Hölzl Pécssett stb.). A templomi zeneélet szekularizálódása ebben éppúgy szerepet játszott, mint a zenei intézményrendszer polgárosodásának folyamata, így az egyesületi formák iránti, egyre fokozódó érdeklődés.

Csatkai tanulmányai, a Dalfűzér levéltári forrásai⁶⁸ és a Christian Altdörferről szóló szócikkek mindaddig azt hangsúlyozták, hogy a kórus, amely korábban egyházi területen működött, és éppen ezért az Evangélikus Templomi Énekhar nevet viselte,⁶⁹ 1859-ben kilépett ebből a keretből, és Dalfűzér/*Liederkrantz* néven megalakult,⁷⁰ ettől kezdve felekezeti hovatartozástól függetlenül vette fel tagjait.⁷¹ Láthattunk azonban az előző alfejezetben, hogy ennél árnyaltabb a kép, sőt önmagában Csatkai tanulmányainak értelmezésével és az adatok szélesebb kontextusba helyezésével egészen más következtetések vonhatók le. A kórus ugyanis már korábban kivált az egyházi keretből, tehát hivatalosan is önállósult, egyesületi jogot kapott. Ezáltal intézményesült egy már meglévő, korábban is létező gyakorlat. Az átalakulás motivációját illetően Csatkai egy érdekes összefüggésre hívja fel a figyelmet: 1858. május 23-án Sopronban vendégszerepelt a bécsi Sängerbund, és felmerülhet, hogy ez a látogatás elgondolkoztathatta Altdörfert abban a tekintetben, hogy az egyházi kórus tagfelvétele kizárólagos, így pedig a jó hangú énekesek egy része felekezeti hovatartozásuk miatt nem lehet kórustag.⁷² A fentiek fényében mégis kétségbe vonható az általa felvázolt probléma: Altdörfer feltehetően korábban már a *Männergessang-Verein-*

⁶⁶ Németh I.: Sopron középfokú és középszintű iskolái i.m. 43. és 81. Az 1880-ban kiadott, 1878-as adatokat tartalmazó *Hivatalos Statisztikai Közlemények. Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban* c. kiadvány Sopronra vonatkozóan 39 egyesületet sorol fel, amelyből 12-nek az alapítása 1859 előttre tehető. (Itt csak azokat veszi számba, amelyek még ekkor is léteztek.) Ezek a következők: Casino egylet, Csizmadiák temetési egylete, Cs. kir. és magy. kir. hivatalnokok leányárváinak segélyezési egylete, Czipészek temetési egylete, Evangélikus testvériség, Jótékonsági nőegylet, Katolikus testvérület, Magán beteg-ápoloda, Özvegyeket és árvákat segélyező polgári egylet, Szabók temetési egylete, Szőlőművelési egylet, Vendéglő- és kávéházi szolgák egylete. Vö. Vargha G. – Kanitz J.: *Hivatalos Statisztikai Közlemények* i.m. 458–461.

⁶⁷ Csatkai E.: A Soproni daloskultúra múltja i.m. 5. Lásd még Csatkai Endre: A soproni zenei művelődés történetének vázlata i.m. 216–225.

⁶⁸ Itt egy 20. században keletkezett összefoglalóra gondolok, így nem korabeli, megbízható adat. Lásd MNL GYMSMSL. Soproni Dalfűzér Férfidalegylet iratai 1859–1959. A 75 éves Dalfűzér fontosabb eseményei. X/56.

⁶⁹ Altdörfer Keresztély és Viktor iratai. Soproni Evangélikus Gyűjtemények, XIII.8.

⁷⁰ Csatkai E.: A Soproni daloskultúra múltja i.m. 6.

⁷¹ Polster műve alapján állíthatjuk, hogy a „Männergessangverein” és a „Liederkrantz” terminusok felcserélhetők.

⁷² Csatkai E.: A Soproni daloskultúra múltja i.m. 6. A *Sängerbund* fellépésének plakátja fennmaradt, megtalálható a Soproni Múzeumban. Lásd SOM-A 2012.60.1.

nal áthidalta ezt. Kétségtelen azonban, hogy a bécsi dalárda vendégszereplése lendületet adhatott a soproni férfikar egyesületi formájának hivatalossá válásában. Különösen, hogy már 1857-ben is meglátogatta Sopront.

Egy, a Soproni Múzeumban őrzött korabeli jegyzékben megtalálható a Dalfűzér taglistája annak alapításakor. A jegyzék 71 aktív tagot tart számon, továbbá dokumentálja, hogy az egyesület első elnöke (*Vorstand*) Josef Paul von Király (Király Pál), karnagya (*Direktor*) pedig Christian Altdörfer volt.⁷³ (Csatkaik szerint a Dalfűzér 66 aktív taggal indult, de az általa jelzett taglétszám nem bizonyítható.⁷⁴) Az egyesület első fellépésére 1859. április 3-án, délelőtt 11 órakor került sor az evangélikus gimnázium dísztermében.⁷⁵ Anton Ritter udvari tanácsos csak 1859. május 23-án adta meg az egyesületi jogot a *Liederkrantz* férfidalárdának, tehát a hatósági jóváhagyás ekkor még nem történt meg, ám valószínűleg már sejthető volt a dalárdát támogató hivatalnok pozitív döntése.

A dalárda deklarált célja volt tehát már annak kezdetétől a nyilvános szereplés és a kulturális és társadalmi élet felpozíciója.⁷⁶ Ezzel is magyarázható, hogy az elnökség tagjai között jelen voltak a város vezető polgárai és zenészei: városi és iskolai tisztségviselők, templomi alkalmazottak és Sopron elismert polgárai. Ezt az összetételt látva nem véletlen az sem, hogy a Dalfűzér tulajdonképpen „kulturális követként” is működött, azaz magát a várost is reprezentálta. A tanulmány következő részében a Dalfűzér 1859-től 1868-ig tartó működésének áttekintésével láthatjuk az egyesület szerepléseit, más dalárdákkal való kapcsolatait, repertoárját, szociális hálózatát.⁷⁷

⁷³ A nyomtatott anyagban évszám nem szerepel, csupán a jobb felső sarokban egy ceruzás „1859” bejegyzés található. Vö. SOM-A 2012.195.1.

⁷⁴ *Csatkai E.*: A Soproni daloskultúra múltja i.m. 6.

⁷⁵ *J. Polster*: Geschichte Des Oedenburger Männergesang-Vereines „Liederkrantz” i.m. 4.

⁷⁶ MNL GYMSMSL. Soproni Dalfűzér Férfidalegyelet iratai 1859–1959. Statuten des Oedenburger Gesangvereines „Liederkrantz” 1859, „1. § Az egyesület célja a kedélynek a komoly és vidám vokális zene ápolásából eredő gyönyörködtetése, a közélet javítása és a társadalmi élet nemesítése. 2. § Ezen a célját az egyesület olyan egyházi és világi énekek heti kétszeri vagy háromszori gyakorolásával próbálja elérni, amelyek a nyilvános előadásokra – legyen szó vallási szertartásokról vagy koncertekről, avagy az egyesületnek a társasági életet szolgáló rendezvényeiről – alkalmasak.” (Németh István Csaba fordítása)

⁷⁷ Az áttekintés alapját Johann Polster könyve adta.